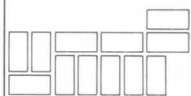

utrechts
monumenten
fonds

STEEN- GOED

De speurtocht naar Koning David

NR. 13, SEPTEMBER 1992

Foto voorpagina:

*Het houtsnijwerk van Koning David in het poortje tussen het Hoogt
en de Lange Jansstraat.
(foto Ans Wigbold)*

"STEEN-GOED" is een uitgave van

STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS

Dorstige Hartsteeg 21
3512 NV Utrecht

tel. 030 - 31 17 61
postrekening 427215

Het Utrechts Monumentenfonds is een beherende en restaurerende
instelling van monumentale woonhuizen in Utrecht.

Voor minimaal f 10,- per jaar of f 250,- ineens is men begunstiger van
de stichting. Men ontvangt dan het Jaarverslag, "STEEN-GOED", de
Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen en excursies.

De speurtocht naar Koning David

In de zestiger jaren werd in het maandblad Oud-Utrecht een reeks artikelen gewijd aan geveltekens en -versieringen in Utrecht. Een van die artikelen⁽¹⁾ ging over een door de fotograaf A.G. Ubaghs gevonden houtsnijwerk, dat bevestigd was aan de achtergevel van Hoogt 4 en dat uit een door lover omringd medaillon bestond met daarop een gekroond hoofd.

Toen - we spreken van 1961 - was het Hoogt nog niet geres- taureerd. Een poortje, dat nu een passage is van het Hoogt naar de Lange Jansstraat en dat o.a. toegang geeft tot het winkelmuseum van Betje Boerhave, was toen niet publieke- lijk toegankelijk. In dit, met een deur afgesloten poortje, was een timmermanswerkplaats waar men een gevelversiering niet zou verwachten.

Als je het poortje binnenging, zo schrijft de auteur, dan zag je een merkwaardig stuk houtsnijwerk dat aangebracht was onder een venster boven de poort. Hem werd verteld dat de koningskop het hoofd van Koning David moest voorstellen en dat het geheel eens tot versiering had gediend van de achterstevan van een trekschuit die de Vecht bevoer.

De schipper van dat vaartuig zou, toen hij de wal had op- gezocht, dit houtsnijwerk onder zijn raam hebben aange- bracht om, hoewel het uitzicht niet bepaald hetzelfde was, toch zoveel mogelijk van de oude sfeer van zijn schip vast te houden. Dat het houtwerk rondom het raam samen met die versiering zo lijkt op de achterzijde van een schip geeft het verhaal een zekere aannemelijkheid.

Maar de auteur twijfelt toch een beetje aan het hem vertelde verhaal. Hij beëindigt zijn artikel in Oud-Utrecht met een uit- nodiging aan de lezer: "Of heeft iemand soms andere gedachten over de herkomst van dit houtsnijwerk?"

We dachten dat het niet moeilijk moest zijn om deze voor ons uitdagende vraag te beantwoorden. In de afgelopen jaren is de geschiedenis van de stad Utrecht door zovelen bestudeerd en zijn er zoveel nieuwe gegevens over huizen, straten en burgers boven water gekomen dat het ons slechts een kwestie leek van het vinden van de Utrecht-kenner die ons het wel even zou vertellen. Maar dat bleek anders.

De omgeving in ca 1960, met de nog niet verbrede Lange Jansstraat en nog voor de restauratie van het Hoogt.

Het uitgangspunt.

Toen we begonnen was het schippersverhaal ons enige houvast. Of we het verhaal zouden kunnen bevestigen dan wel weerleggen of zelfs helemaal niet tot een oplossing zouden kunnen komen wisten we toen niet.

Om eerlijk te zijn: we zijn er niet helemaal uitgekomen. Maar ons onderzoek heeft voor ons - hopelijk ook voor de lezer - zoveel interessante gegevens opgeleverd dat we het toch graag aan het papier willen toevertrouwen. Om die reden hebben we ons in dit verhaal dan ook meer gericht op ons onderzoek dan op het oorspronkelijke doel. We noemen daarom het verhaal: "De speurtocht naar Koning David."

Soms mag het lijken dat we onderwerpen aansnijden die niet erg doelgericht zijn maar het hoort er volgens ons allemaal bij. De twee belangrijkste vragen waren:

1- Wat stelt het houtsnijwerk voor?

Koning David of een andere koning of een fantasiefiguur?

2- Hoe komt het daar in dat poortje terecht?

Welke bewoner, die in de nabijheid van het poortje moet hebben gewoond, komt in aanmerking om het daar te hebben opgehangen?

De foto die Ubaghs in 1960 maakte van het houtsnijwerk. De platen aan de linkerzijde behoorden tot de houtvoorraad van de in de poort gevestigde meubelmakerij. (foto coll. Ubaghs, RDMZ)

De herkomst van het schippersverhaal.

De man die in 1960 het schippersverhaal aan de fotograaf doorvertelde hebben we nog kunnen vinden.

Het was de restaurateur van antieke meubelen Voorthuis, inmiddels 80 jaar oud. Hij vertelde dat zijn vader in 1924 Hoogt 6 (in de poort) huurde om daar een eigen meubelmakerij te beginnen en dat hij er als jongen vaak naar toe liep om zijn vader zijn brood te brengen.

De bovenbuurman van Hoogt 4bis, Hazenkamp, had een schildersbedrijf en maakte ook gebruik van de poort voor het opbergen van zijn ladders. Deze Hazenkamp, die Hoogt 4 in 1904 had gekocht van F.J. van Ramele en er toen ook was gaan wonen, heeft aan vader en zoon Voorthuis verteld dat het houtsnijwerk er al hing bij zijn komst in 1904 en dat het door één van de vorige bewoners, die schipper van een

trekschuit was geweest, daar was opgehangen. Voorthuis vertelde verder dat het houtsnijwerk al die jaren dat hij er oog op heeft kunnen houden nooit van zijn plaats is afgeweest. Niemand eiste het op als eigendom. Het hing daar en het hoorde bij de poort. Vanwege het vak dat hij uitoefende kwamen er regelmatig klanten in de poort die oog hadden voor oud en mooi. Vaak is hem gevraagd om het te verkopen, maar hij zei altijd: het is niet van mij en het hangt daar goed.

Soms klom hij erbij om het te schilderen. Zo heeft Koning David jarenlang een aluminium geverfde baard gehad.

Ook de hangkamer onder de poort is in die jaren niets veranderd. Hij was toegankelijk vanuit Hoogt 4bis door middel van een in de muur gehakt gat en werd eigenlijk niet gebruikt. Er lagen alleen maar oude kranten in, vertelde Voorthuis. Zou een schipper of iemand anders ooit van deze hangkamer gebruik gemaakt hebben dan moet er wat betreft de toegang een en ander gewijzigd zijn.

Wanneer?

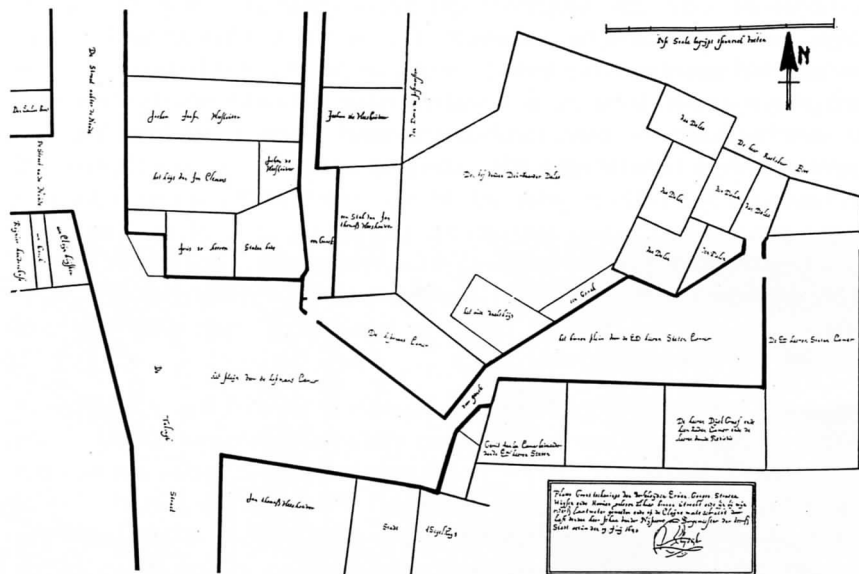
Het tijdvak waarin we moeten zoeken is nu wat betreft de bovengrens bepaald: 1904. Als we echter ook serieus nemen dat het een schipper is geweest van een echte trekschuit dan kunnen we onze zoekperiode verschuiven naar vóór 1850. In 1843 ging de stoomtrein rijden tussen Amsterdam en Utrecht, wat een dodelijke concurrentie betekende voor de trekschuit op de Vecht. De trein deed er 2 uur over. De snelste, de z.g. "vliegende trekschuit", door twee paarden getrokken, deed het in 7 uur. Het was na 1850 in feite gebeurd met de trekschuit.

Het begin van de zoekperiode is moeilijker te bepalen. Maximaal zouden we kunnen teruggaan tot het ontstaan van het Hoogt, al geloven we niet dat dat nodig is om het raadsel van Koning David op te lossen.

In tegenstelling tot vele andere straten is van het Hoogt wel een duidelijk begin aan te wijzen. Hierover is ter gelegenheid van de restauratie van het cultureel centrum "het Hoogt" in 1973 al uitgebreid geschreven⁽²⁾, zodat wij ons kunnen beperken tot de onmiddellijke omgeving van het poortje.

Een stukje geschiedenis.

In 1644 besloot de Vroedschap een straat aan te leggen van de achteringang van de Statenkamer naar de Teelingstraat⁽³⁾. Eerder al had zij daarom aan de landmeter Ruisch de opdracht gegeven de omgeving op te meten en op een tekening vast te leggen. Deze tekening, hoewel niet geheel nauwkeurig, geeft een goed beeld van de situatie van Kintgenshaven tot de Statenkamer in 1643.

Achterzijde van de Statenkamer en omgeving in 1643.
De tekening van landmeter Ruisch. (T.A. - GAU)

Het poortje, de Ganck genoemd en nog niet overhuifd, bestond reeds. Ook de percelen, waar nu de huizen Hoogt 2, 4 en 6 staan, hadden ongeveer de vorm van de huidige panden. Het plan van de Vroedschap hield o.a. in, vijf erven voor bebouwing uit te geven langs een nieuwe rooilijn⁽¹²⁾. Deze liep van Hoogt 2 en 4, door Hoogt 8 in de richting van de Statenkamer. De stad Utrecht had al deze erven in bezit. Aan de andere zijde van de straat had men vier erven gesitueerd langs een nieuwe rooilijn. Deze liep in het verlengde van een uitbouw van de Statenkamer naar de huidige hoek van het Hoogt en de Teelingstraat.

Hoogt 2. In november 1646 koopt Anthonis Gijsbertsz van Sterckenborch, schout van Werkhoven, twee erven van de stad Utrecht⁽⁴⁾. In de ene koopakte staat: "Erf, nr 9, strekkende voor langs de Teelingstraat tot aan Jan Clemenshuys, 20 voeten diep en 25 breed". Dit is een omschrijving die past voor het hoekperceel ter plaatse van Hoogt 2, dat toen blijkbaar meer georiënteerd was op de Teelingstraat. Het belendende Slachtstraat 1 wordt daarbij met "Jan Clemenshuys" aangeduid. In 1644 koopt Jan Clemensz van Franchimont, "muntgesel van de Munte", dit huis gelegen "op de suythoeck van de Cleyne Haven". Deze omschrijvingen in de akte geven aanleiding tot de volgende bijgedachten: a- De muntgezel keek door de Kintgenshaven direkt op zijn 'Munte' aan de Neude, b- Het kruispunt van straten aldaar heette Cleyne Haven (denk aan Kintgenshaven) en c- Slachtstraat 1 werd aangeduid als hoekhuis: m.a.w. Hoogt 2 was er nog niet of was wat meer naar achteren gelegen of stelde niet veel voor. De oostelijke belending, dus Hoogt 6, werd genoemd "de stallinge van Joachim Jansz van Heymenberch". Die naam vinden we terug op de tekening van Ruisch als Jochem de Vleeshouwer.

Hoogt 4. Het andere perceel dat gekocht werd door Anthonis Gijsbertsz van Sterckenborch van de stad Utrecht werd in de akte omschreven als: "Erf en getimmerte, nr 8, voor en achter 25 voeten breed en in het midden 25 voeten diep". Deze maten gelden - ook nu - voor het perceel Hoogt 4, de breedte van het poortje niet meegerekend. Dat in deze akte, door dezelfde notaris en bijna tegelijkertijd opgesteld, over een getimmerte wordt gesproken en niet alleen over een erf, zoals bij Hoogt 2, lijkt er op te wijzen dat op dit perceel al een huis stond. Volgens de tekening van Ruisch werden deze percelen gebruikt door "Joris de heeren Staaten bode".

Hoogt 6. Dit kleine huisje stond al aan de "Ganck" voordat de stad Utrecht zijn herverkaveling van dat gebied wilde uitvoeren. Het was toen als een achterhuis of stalling in het bezit van Joachim Jansz. van Heymenberch de Vleeshouwer die aan de Slachtstraat op nr 3 zijn bedrijf had. Ook aan de andere zijde van de poort, tegenover Hoogt 6 en achter Hoogt 8, had deze slager een grote stal of slachthuis. Het is merkwaardig dat deze drie percelen, als één geheel, tot in het begin van onze eeuw in handen zijn gebleven van

vleeshouwers en pas in 1896 zijn opgesplitst over verschillende eigenaren.

Hoogt 8. Op de tekening van Ruisch staat op de plaats van dit huis een stal aangegeven van Jan Thomasz de Vleeshouwer, die aan de overzijde van de straat zijn vleeshouwerij had. Deze stal moet rond 1646 zijn afgebroken want dan koopt de chirurgijn Mr. Bruno Verdoes dit perceel van de stad Utrecht aan de nieuwe rooilijn "erff nr 7, achter 25, voor 22 en diep 41 voeten, met eigendom van het secreteet en gemeenschap der gangh". Omdat een secreteet aanwezig was op een leeg(?) bouwerf is het mogelijk dat het secreteet heeft gestaan, net buiten het perceel, in de gang en tegen de muur van de stal die achter tegen Hoogt 8 was aangebouwd. Op die plaats was namelijk nog een secreteet in de tijd dat Voorhuis daar als jongeman rondliep.

Het poortje bij het Hoogt in 1968. Aan de linkerkzijde Hoogt 8 en rechts de toen nog aanwezige uitbouw aan Hoogt 4. (Foto UMF.)

Het poortje in 1968. Aan de uiterst linkerzijde Hoogt 8. Rechts Hoogt 6 met op voorgrond de met golfplaten bedekte plaats van meubelmaker Voorthuis... ("Daar kon hij zo goed met zijn lange hout uit de weg"). Iets verder naar achteren, o.a. boven de poort, Hoogt 4. (Foto UMF.)

Verkenning van de direkte omgeving I

Bij de restauratie is het poortje veranderd in een vrij brede passage. Vergelijken we de foto's op voorgaande bladzijden met de hedendaagse situatie dan zien we dat het poortje volgebouwd is geweest met de nodige obstakels en dat het er nu duidelijk anders uitziet dan in het verleden.

Verbonden met de achtergevel van Hoogt 8 maakte een muurtje een oversteek naar Hoogt 6. In het op de foto donkere rechterdeel van dit muurtje was een deur die toegang gaf naar een plaats waar Hoogt 6 en de stal (achter Hoogt 8) op uitkwamen. Het licht gekleurde linkerdeel van het muurtje was een overblijfsel van die stal of schuur. Op de nieuwe achtergevel van Hoogt 8 zijn in het metselwerk de bouwsporen van de daklijnen weer aangebracht uit eerbied voor deze schuur die daar zó lang heeft dienst gedaan en al op de tekening van Ruisch stond aangegeven. In 1946 stortte de schuur in, onder het geweld van (te) vele wijnflessen die er in waren opgeslagen. Direkt daarna werd zij volledig afgebroken.

Zoals reeds genoemd zijn deze percelen steeds in het bezit geweest van één vleeshouwer, te beginnen met Jochem de vleeshouwer vóór 1644 en te eindigen met Johannes Laurens Schadee, ook vleeshouwer, in 1896. Het muurtje was dus een scheiding tussen het vleeshouwersperceel en het poortje waar Koning David op uitkeek. Om die reden verwachten we niet dat het houtsnijwerk is aangebracht door iemand aan de vleeshouwerszijde van het muurtje en denken we dat we ons mogen concentreren op de bewoners van Hoogt 4 en 8.

Het poortje in 1992. (foto Ans Wigbold)

De bewoners en eigenaren van Hoogt 4 en 8.

We hebben de namen van alle eigenaren en van vele bewoners tussen 1643 en 1904 kunnen vinden. In onderstaande lijst zijn deze vermeld. Daarbij hebben we niet de namen opgenomen van die personen⁽⁵⁾ die daar slechts korte tijd gewoond hebben omdat we voorshands aannemen dat we de "dader" moeten zoeken bij personen die een vrij langdurige band met de omgeving moeten hebben gehad.

Hoogt 4 ----- Wijk G nr 163

Jaren	Naam	Beroep	Eig./ Bew.
1646-1688	A.G'z. v. Sterckenborgh	Schout	E
1688-1699	Arnoud v. Drackenburg	Vroedschap	E
1699- ??	Herman v Delden	----?----	E
?? -1755	Adriaan Verwey	----?----	E
1756-1771	Simon Liedman	Handschoenmaker	E+B
1756-1783	Simon Liedman	idem	B
1756-1771	Frederik Mater	----?----	E
1781-1806	Dirk Copijn	----?----	E+B
1806-1841	Gerrit Keultjens	Trompetter	E+B
1841-1863	Gerard W. v. Dokkum	Kunstschilder	E
1863-1883	Jan J. Korver	Schilder	E+B
1883-1904	Ferd. J. v. Ramele	Sigarenfabrikant	E
1901-1904	Ferd. J. v. Ramele	Kunsthandelaar	B

Hoogt 8 ----- Wijk G nr 162

Jaren	Naam	Beroep	Eig./ Bew.
1646-1662	Bruno Verdoes	Chirurgijn	E
1662-1735	Willem v. Zuylen	Vroedschap	E
1735-1749	Hendrik v d Mark	Notaris	E
1749-1764	Johann H.H. Bätz	Orgelmaker	E+B
1764-1775	Matthijs Pisa	----?----	E
1756- ??	Pieter v. Knapen	----?----	E+B
1820-1839	Wandert Beekes	Orgelmaker	E+B
1839-1884	Hendrikus D. Lindsen	Orgelmaker	E+B
1884-1895	Hendrik W. Bor	Meubelmaker	E+B

Het houtsnijwerk.

Een ander gezichtspunt van waaruit de herkomst van Koning David zou kunnen worden afgeleid is uiteraard het houtsnijwerk zelf.

De houtsoort is grenen. Dit is redelijk bestand tegen weersinvloeden en de tand des tijds en mogelijk gekozen voor een ornament dat bedoeld is aan weer en wind (schip) te worden blootgesteld. Als het lindehout of populierehout zou zijn geweest dan zou het doel van het houtsnijwerk meer wijzen op "gebruik" binnenshuis. Tevens zijn die houtsoorten zo gevoelig voor houtworm dat zij het, zonder behandeling, nauwelijks 100 jaar uithouden. Dat het houtsnijwerk niet "behandeld" is tot de restauratie in 1970 hebben we reeds verteld. Voor de sier van een goed schip zou eikehout een meer normale keus zijn geweest. In het geval van Koning David is gekozen voor grenen; in scandinavische landen een eerste keus.

Maar wie zegt dat de houtsoort weloverwogen gekozen is?

Het loof, dat in twee ranken of strengen om het medaillon is gedrapeerd kan men in die vorm - of als guirlandes - als versiering van gevels, balkons en deuren bij veel huizen in de Utrechtse binnenstad aantreffen. Het is een stijl van ornamenten, evenals de strik waarmee Koning David is opgesierd, die een lange periode - 1550 tot 1850 - in zwang is geweest. Een duidelijke datering levert deze versiering ons dus niet op.

We nemen aan, vanwege de vorm van de kroon, dat het de bedoeling is geweest om een koninklijke figuur uit te beelden. De kroon die onze koning op het hoofd heeft is volgens de heraldische handboeken een antieke of oosterse kroon.

Door te zoeken in bibliotheken en musea, daarbij het eerst kijkend naar platen, prenten en schilderijen waarop diverse kunstenaars Koning David hebben willen vastleggen, hebben we vastgesteld dat vele koningen op elkaar geleken moeten hebben en aan de andere kant dat Koning David vele gezichten moet hebben gehad...

Antieke of oosterse kroon.

Door de vele gevonden afbeeldingen zijn we tot de conclusie gekomen dat men met het houtsnijwerk een oosterse koning heeft willen voorstellen. Koning David is dus ook mogelijk.

Cyrus

Saul

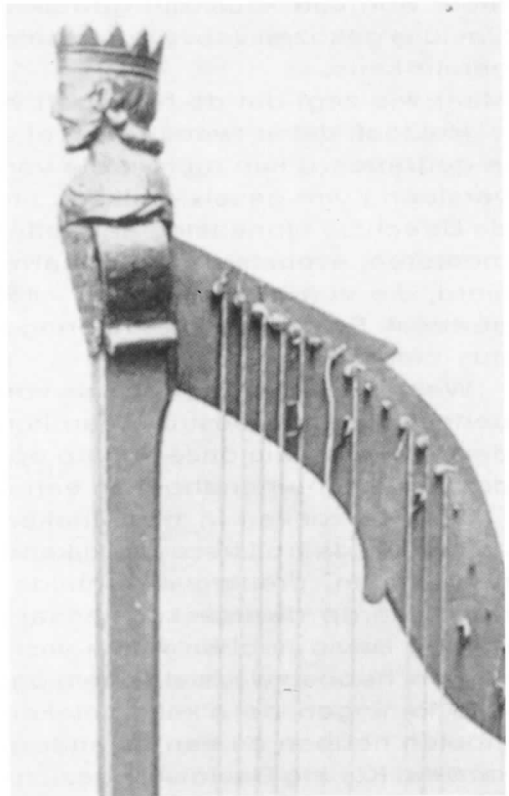
Salomon

David

Fragmenten van enkele afbeeldingen (houtsnedes) uit de Vorstermanbibel die in 1528 werd uitgegeven.

Het meest sprekend en daardoor eigenlijk de meest reële aanwijzing dat het echt om Koning David gaat is de afbeelding van het hoofd op een harp⁽⁶⁾. Deze harp, die in bezit is van het Historisch Museum in Bazel, zou begin 1700 in Zuid-Duitsland zijn gemaakt.

We willen niet direkt zover gaan te veronderstellen dat de snijder van het houtsnijwerk in het Hoogt de kop op deze duitse harp voor ogen heeft gehad, maar een aantrekkelijke gedachte is het wel. Misschien is deze afbeelding hier, op de één of andere manier, begin 1700, terechtgekomen.

Davidsharp, begin 1700, Foto Hist. Museum, Bazel

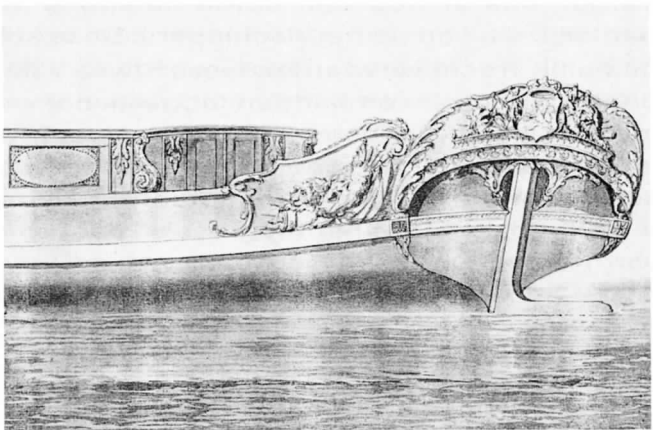
Op een trekschuit?

Verder onderzochten we of zulke houtsnijwerken eigenlijk wel op schepen, en op trekschuiten in het bijzonder, voorkwamen. Daartoe togen we naar het Scheepvaartmuseum in Amsterdam. In de goedvoorzienige bibliotheek zochten we naar vergelijkbare scheepssier. Tevens gingen we in de aanwezige scheepsregisters na of er schepen in vroeger eeuwen hebben gevaren onder de naam "Koning David" en of er schippers waren geweest die een naam hadden die aan onze lijst van bewoners en eigenaren zou zijn te koppelen. Dit laatste bleek niet het geval te zijn. Maar wat betreft de naam: "Koning David" was, in ieder geval voor zeeschepen, tussen 1700 en 1780 (de geregistreerde periode) bepaald geen ongebruikelijke naam. Binnenvaartschepen hadden in het verleden meestal geen naam en zijn daarom niet in registers te vinden.

De zeeschepen hadden in die tijd veelal een "paviljoen", d.w.z. een vierkante, soms enkele verdiepingen hoog zijnde kajuit op het achterschip, één geheel vormend met de achtersteven. Daarop zou een groot ornament zoals het onderhavige kunnen passen.

Ook een mogelijkheid vormen de trekjachten, die een paviljoen, of minstens een hoge platte achtersteven hadden. Deze trekjachten dienden op de Vecht veelal als het particulier vervoermiddel van de bewoners van de buitenplaatsen (1650-1850) en waren rijkelijk versierd.

Twee van dit soort schepen zijn te bewonderen in het Scheepvaartmuseum. De maat van ons houtsnijwerk, breed: 190 cm, hoog: 60 cm, vereist dan wel een zeer groot trekjacht.

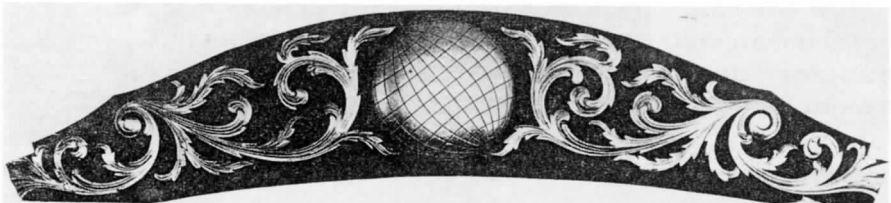

Versiering van een trekjacht, einde 18e eeuw

De gewone trekschuiten, die tussen 1650 en 1850, ook op de Vecht, voor het openbaar vervoer werd gebruikt, komen niet in aanmerking: dit waren relatief eenvoudige schepen met hoogstens bescheiden versieringen. Maar bovenal: ze bezaten een spitse achtersteven waarop helemaal geen plaats was voor ornamenten.

Verder was er nog een derde categorie van trekschepen, namelijk die van de beurtschippers. Deze schepen, die voornamelijk vracht vervoerden tussen twee vaste plaatsen, konden vrij groot zijn en hadden mogelijk ook een platte spiegel (achtersteven). De beurtschippers, die enig aanzien genoten in de toenmalige gemeenschap, hadden de gewoonte hun schepen met wat versieringen aan te kleden. Dat tesamen maakt mogelijk dat het (nogmaals: wel erg grote) ornament van Koning David op een beurtvaarder heeft gezeten.

Ook viel ons op dat op schepen wel een figuur voorkomt - uit hout gesneden - die verrassend veel gelijkenis vertoont met onze Koning David. Het blijkt dan echter te gaan om Neptunus, altijd te herkennen aan zijn drietand. Een mooi voorbeeld hiervan is het boegbeeld van de z.g. Koningsloep, een roeisloep van het Koninklijk Huis, gebouwd in 1816.

Naar wie zoeken we?

Het is altijd mogelijk dat Koning David verdwaald is en per ongeluk in het poortje is terecht gekomen; er heeft namelijk ook wel eens een uitdrager in het Hoogt gewoond. We realiseren ons dat, maar willen voor de zaak van dit verhaal daar niet van uitgaan. We blijven zoeken naar een specifiek persoon die specifieke redenen heeft gehad om Koning David op zo'n vreemde plaats aan te brengen.

Misschien dat we ons teveel door het schippersverhaal laten beïnvloeden maar als we aan het profiel van de dader denken dan zien we iemand voor ons die lang in Hoogt 4 of 8 woonde en zo gebonden was aan die plek dat hij er waarschijnlijk ook nooit meer wegging. Verder lijkt het ons dat hij niet alleen bewoner maar ook eigenaar moet zijn geweest om een aanbouw, als het hangkamertje, aan het huis te mogen uitvoeren. Aan de vorm van de hangkamer kan ons inziens geen speciale bedoeling worden toegekend. Mogelijk ligt er een "luxe" reden aan ten grondslag, zoals bv. nostalgie, waardoor we toch weer een parallel zien met het schippersverhaal. Indien we iemand vinden die aan ons profiel voldoet dan is dat natuurlijk nog geen bewijs en blijft het een veronderstelling: op heterdaad betrappen kan niet meer.

Op een orgel?

Als we de lijst van eigenaren en bewoners testen op bovenstaande eigenschappen dan treffen we één persoon aan die daar volledig aan voldoet:

- Simon Liedman eigenaar Hoogt 4 van 1756 tot 1771
en bewoner van 1756 tot 1783

Daarnaast zien we dat Hoogt 8 een grote aantrekkingskracht heeft uitgeoefend op orgelmakers:

- Johann Heinrich Hartman Bätz⁽⁷⁾ bewoner, eigenaar en orgelbouwer in Hoogt 8 van 1749 tot 1764.
- Wandert Beekes c.s, idem, 1810 tot 1839.
- Hendrikus Dominicus Lindsen c.s, idem, 1839 tot 1884.

Die "ontdekking" wierp een ander licht op de zaak. Bij het zoeken naar afbeeldingen waren we wel reeds orgelversieringen tegengekomen, Koning David voorstellend, maar die waren steeds 3-dimensionaal uitgevoerd. En die vorm verschilt nogal van onze David die plat en 2-dimensionaal is. Op veel orgels van Johan Bätz prijken deze grote houten beelden van Koning David, als bekroning van de middentoren.

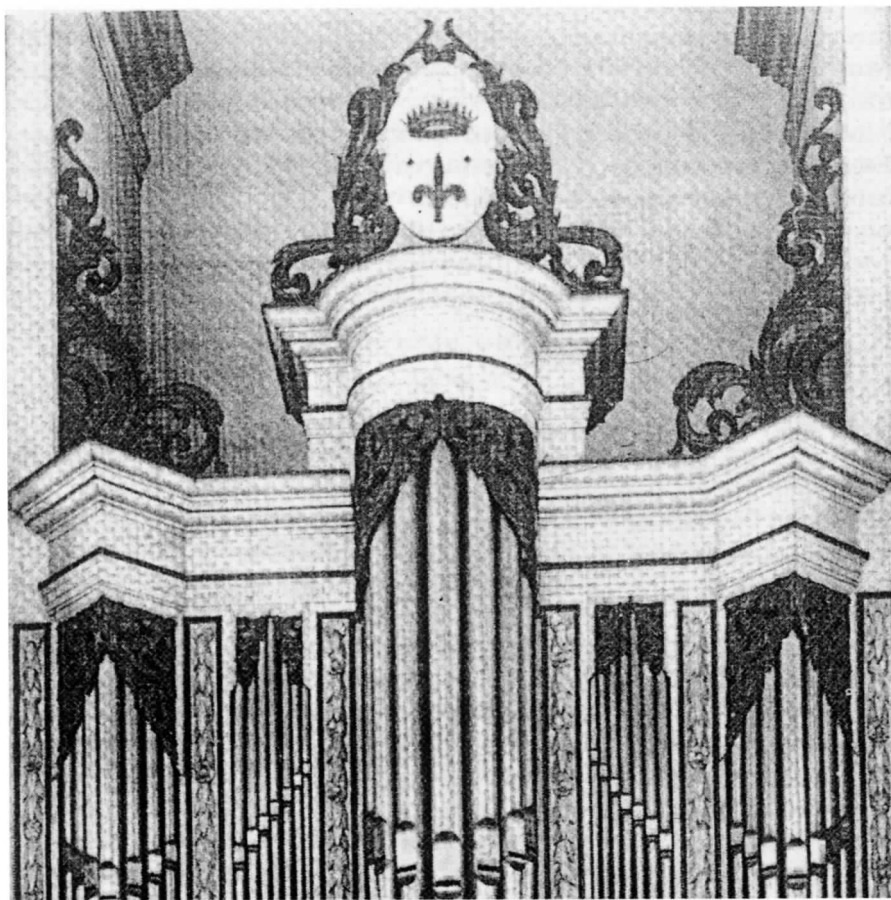

Ev. Luth. kerk, Den Haag

Domkerk, Utrecht

Door deze andere invalshoek hebben we, meer gericht op de orgelbouwers, vele boeken over orgels geraadpleegd en een afbeelding⁽⁸⁾ gevonden, die een zodanige gelijkenis vertoont met het houtsnijwerk van Koning David, dat we denken dat het toch wel voor een orgel gemaakt kan zijn geweest. Het is 2-dimensionaal, het is een medaillon, het is omringd met sierranken en zelfs staat er een antieke kroon op. Tevens is het ook nog vervaardigd in een zelfde periode dat Johan Bätz actief was, 1742, en ook door - of voor - een, duitse orgelbouwer, Th. Weidtmann. Deze feiten voegen ons inziens nog iets toe aan onze bewijsvoering.

Het front van het orgel in de NH. Kerk in 's-Heerenberg. Het ornament op de middentoren is opgebouwd uit dezelfde elementen als Koning David. Gebouwd in 1742 door Th. Weidtmann.

Enkele bewoners nader bekeken.

Johann H.H.Bätz, in 1709 in Saksen geboren, kwam in 1733 naar Nederland om hier zijn opleiding tot orgelbouwer af te ronden. Na bij de bouw van het orgel van de St. Bavo in Haarlem als meesterknecht gewerkt te hebben bij de beroemde orgelbouwer Christian Müller, vestigde hij zich ca 1739 in Utrecht als zelfstandig orgelbouwer. In dat jaar wordt hij ook lidmaat van de Lutherse gemeente. In 1749 koopt hij Hoogt 8 en heeft daar zijn bedrijf tot 1764. Dan verhuist hij naar Oudegracht 145 (tussen Bakkerstraat en Hekelsteeg). De gedachte dat een houtsnijwerk, dat wordt aangetroffen aan een huis waarin Johan Bätz heeft gewerkt en dat de vorm heeft van orgelornament, iets met Johan Bätz van doen heeft, laat ons niet meer los.

Mogelijk speelde zijn buurman Simon Liedman ook een rol. Deze, die zich in 1757 als burger van Utrecht laat inschrijven en daarbij opgeeft dat hij afkomstig is uit Zweden, is echter al in 1734 in Utrecht. Dan verschijnt zijn naam in het "Memoriaal van de Communicanten" van de Lutherse gemeente⁽⁹⁾ met volgende tekst (in het Duits):

Julij 1734.

*Swen Liedmann, ein Befunder, ist erstlich
in Cassel zum heil. Abendmahl gewesen
laut Attestati vor d. heilig. Prediger H:
Friedrich philip Schlosser, arbitret
bij Mr. Müller, dem Landpfleger.*

Vrij vertaald staat er, dat hij uit Zweden komende, in Kassel (D) aan het Heilige Avondmaal heeft deelgenomen volgens de attestatie van predikant F.P.Schlosser, en dat hij werkt bij Mr. Müller de handschuhmacher (liever hadden wij holzschnittmacher gelezen).

Hij koopt in 1756 Hoogt 4, hij ondertekent met Simson Lidn, en wordt daardoor buurman van Johan Bätz. Het valt aan te nemen dat hij al een goede kennis was van Johan Bätz, vanwege hun beider geloof, maar misschien ook vanwege hun komst uit (of via) een zelfde duitse landstreek.

Als hij in 1771 het huis Hoogt 4 verkoopt, lijkt hij een zekere band met dit huis te demonstreren. In de koopcondities laat hij opnemen: "...dat den verkoper, zijn leven lang gedurende, voor zijn persoon zal hebben en houden het vrije gebruik der twee bovenkamers van het verkochte, sijnde een voor- en een agterkamer, zonder huur, ongelden of reparaties te verschuldigen".

Ook als het huis in 1781 weer wordt doorverkocht dan gebeurt dat onder dezelfde conditie. Of het een gebondenheid met het pand is geweest of gewoon armoe valt nergens uit op te maken tenzij uit zijn begrafenis in 1783. Hij wordt in kelder 13 in de lutherse kerk begraven met 8 dragers en met minstens 10 gulden aan kosten, hetgeen voor die tijd een heel nette uitvaart betekende. Al met al heeft hij, in zijn hollandse jaren altijd ongehuwd gebleven, ongeveer 27 jaar in Hoogt 4 gewoond en voldoet daarmee aan het profiel van iemand die uit nostalgische motieven, al zijn die dan niet van een schipper, het poortje kan hebben opgesierd met Koning David. Vanuit zijn bovenachterkamer keek hij daar precies op.

Verkenning van de direkte omgeving II

Als Simon Liedman naar buiten keek, zag hij echter wel een poortje dat er iets anders uitzag dan wij het nu kennen.

In het metselwerk van de achtergevel van Hoogt 4 is duidelijk ca 80 cm boven de boog van het poortje een tweede boog te zien (zie foto op blz 7). Het poortje had dus oorspronkelijk die hoogte. Stelt U zich een huis voor, dat over een poortje is gebouwd, zoals we dat zo vaak in onze stad zien, maar dat aan de voorzijde van het huis een heel gewoon, zelfs bescheiden poortje toont, terwijl dat zelfde poortje aan de achterzijde van het huis meer op een hal lijkt. Dat zien we minder vaak in onze stad! Waarom was die poort aan de achterkant zo hoog?

Voor een klein deel komt dat omdat het straatje in het poortje vanaf het Hoogt sterk afloopt, maar we denken er echt achter gekomen te zijn toen we een kijkje in de "roef" namen. De enige ingang is het schuifraam boven Koning David. Wat we zagen was ontluisterend. Onze verwachtingen waren waarschijnlijk te hoog gespannen.

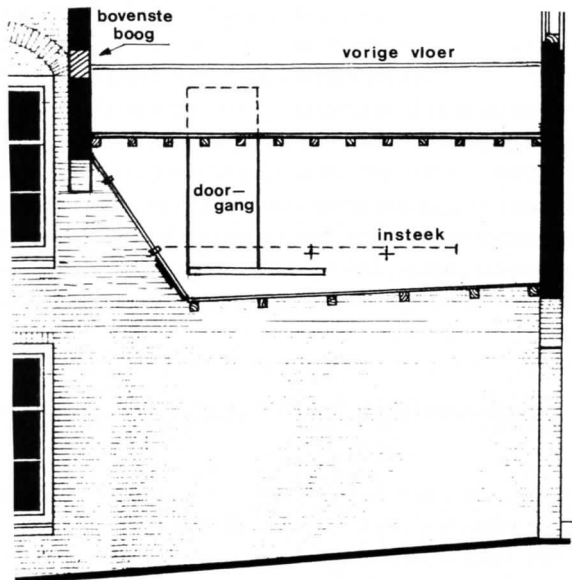
Een lege kale stoffige ruimte van slechts 165 cm hoogte met ruwe onafgewerkte muren. Aan niets was te zien dat het ooit wel eens gediend zou kunnen hebben om een mens te huisvesten. Ook de vloer en de balkenzoldering (vloer van Hoogt 4) maakte ons niets wijzer: het was allemaal vernieuwd tijdens de restauratie van Hoogt 4 t/m 10 en Slachtstraat 1 en 3 in de jaren 1970-'73 door het U.M.F.

Echter de muur aan de zijde van Hoogt 8 vertoonde een dichtgemetselde deuropening.

De drempel van de deur lag ca. 25 cm boven de vloer van de hangkamer.

Vanwege de geringe hoogte van de hangkamer stak de deur door de zoldering en moet daarboven nog ongeveer 50 cm hebben doorgelopen. De deur kwam vroeger uit op een insteek in Hoogt 8, halverwege de voorkamer(2).

Sporen van de muurankers van de balken van

Doorsnede door Hoogt 4 boven de poort.

deze insteek waren nog te zien.

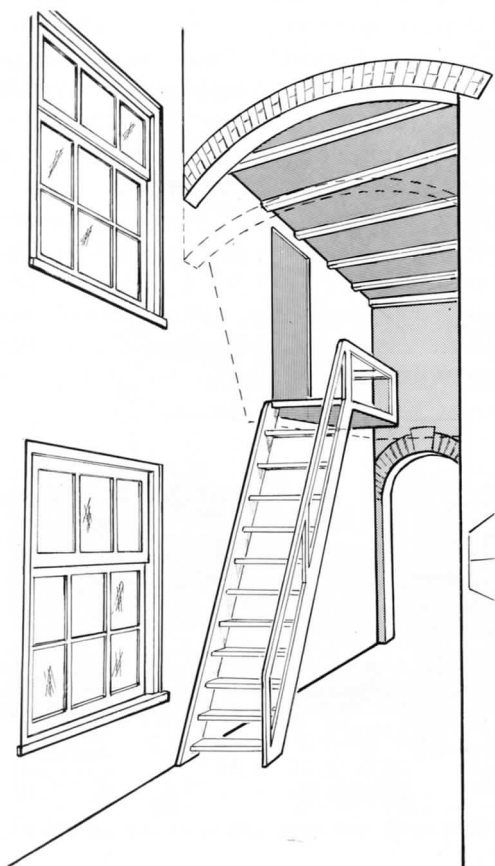
Die deur kan daar niet aangebracht zijn om doorgang te geven naar een hangkamer in de huidige vorm. Waar kwam de deur dan wel op uit? Om dat te verklaren moeten we noodgedwongen - de aktes zwijgen daarover - wat speculeren: Hoogt 8 is gebouwd in 1646, of niet veel later. De zijgevel van Hoogt 8 werd op dezelfde plaats gebouwd als de zijwand van de stal van Jan Thomas de Vleeshouwer. Die zijgevel was echter niet de perceelgrens. Volgens de kadastratekening (1832) lag deze in de gang en sloot aan op de linkerhoek van de stal achter Hoogt 8. Naast het eigendom over dit gerende stukje grond had Hoogt 8 ook recht op het medegebruik van het resterende deel van het gangetje.

Hoogt 4 in zijn huidige vorm, lijkt later gebouwd te zijn dan Hoogt 8. Het is namelijk moeilijk voor te stellen dat de massieve en hoge overhuiving van de gang aansloot op een lager bouwsel dat men al in 1643 een stal noemde. De overhuiving van de gang kan vanwege de eigendomsrechten alleen in overleg met de eigenaar van Hoogt 8 hebben plaatsgevonden, waarbij men rekening heeft moeten houden met een uitgang van Hoogt 8 op eerste verdieping-niveau. Dit kan de deur naar de insteek geweest zijn (of als Hoogt 8 toch nog een stal was: de deuren naar de hooizolder?).

De deur zou dan via een buitentrapp naar de begane grond in het poortje geleid kunnen hebben zoals op de tekening wordt voorgesteld.

Simon Liedman zou dit poortje gezien kunnen hebben. Maar mocht hij het houtsnijwerk van Koning David, achtergelaten door zijn goede vriend of geachte buurman Johan Bätz, daar hebben opgehangen dan kan dat toch niet tegen het schuine schot van onze hangkamer geweest zijn.

Het is wel mogelijk dat de huidige, schijnbaar nutteloze hangkamer een voorloper heeft gehad. Vanwege de beschikbare grotere hoogte van 240 cm is daar wel een nuttige functie voor te bedenken. Als Koning David daaraan bevestigd is geweest, kan hij bij een latere bouw van de lagere hangkamer zijn "doorgegeven".

Hoogt 8 in 1780? (Fictie - tek. Si)

Andere lokaties

In het voorgaande hebben we ons vooral geconcentreerd op het Hoogt. Maar Koning David kan natuurlijk ook vanaf andere plaatsen zijn "aangevoerd". We hebben daarom verder in Utrecht en in de onmiddellijke omgeving gezocht naar plaatsen die een relatie hadden met Koning David.

Koning David aan de Vecht.

Bij onze naspeuringen in de literatuur over trekschuiten vonden we een buitenplaats in Maarssen, genaamd "De Coningh David". Deze werd gebouwd vóór 1655 en was gelegen op de oostoever van de Vecht aan de Zandweg, tussen "Huis ten Bosch" en "Overkerck". In 1832 was het huis reeds gesloopt en maakte het plaats voor het huis "Vecht-wens", later "Nieuwkoop".

Eigenaren, in ieder geval gedurende de eerste helft van de 18e eeuw, waren portugees-joodse families als Del Soto en Pereira.

Een 17e-eeuwse afbeelding van "De Coningh David" (waarop het huis "Propheet Davidt" wordt genoemd) laat zien dat op de gevel waarschijnlijk wel ruimte was voor een ornament als Koning David.

Fragment van een afbeelding van buitenplaatsen langs de Vecht⁽¹⁰⁾

De joodse godsdienst verbiedt het afbeelden van God, maar een verbod op het afbeelden van koningen is in de bijbel niet te vinden. Toch zijn persoonsafbeeldingen in de joodse cultuur "not done". In het geval van families als Del

Soto en Pereira is niet geheel duidelijk aan welke richtlijnen zij zich wel en niet hielden. Het waren maranen: portugezen van joodse origine die zich uit lijfsbehoud hadden aangepast aan een christelijke cultuur. Velen waren katholiek gedoopt. De mogelijkheid dat Koning David een gevelversiering is geweest op het huis "De Coningh David", of een spiegelversiering op een bij het huis behorend luxe trekjacht met dezelfde naam, kan niet uitgesloten worden geacht.

Koning David aan de Oudegracht.

Nabij de Jansbrug aan de oostzijde van de Oudegracht staat het huis "Koning David", ook wel genoemd in de transportakten "Het Davids-huis". (Oudegracht 122).

We hadden een stille hoop dat we door een onderzoek naar de eigenaren van dit huis, vanaf begin 1700, een connectie zouden vinden met één van de huizen in het Hoogt.

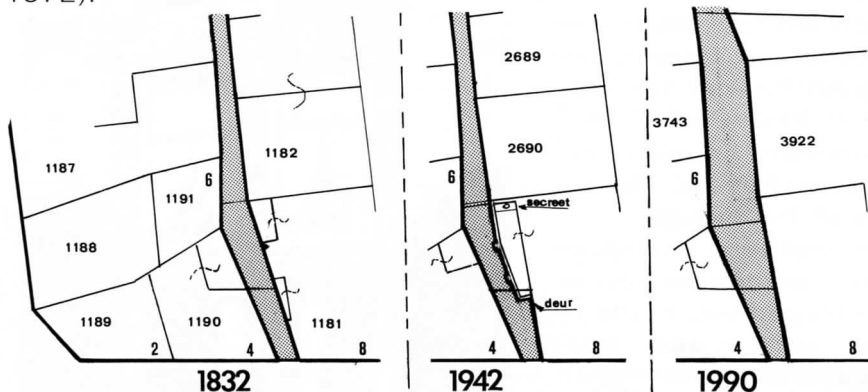
We vonden weliswaar een gemeenschappelijke eigenaar, maar dit was ver buiten onze zoekperiode, nl. 1942, en dus een dood spoor.

Huis "Koning David" Oudegracht 122.

Veranderingen aan de huizen in het Hoogt.

De juiste datering van de verbouwingen die in Hoogt 4 en Hoogt 8 hebben plaats gevonden, sinds 1643, is niet bekend. Hoogt 4 heeft waarschijnlijk in twee fasen een verandering ondergaan. We constateren, vanwege de twee bogen die we in het poortje hebben gezien en de deur die door de zoldering stak in de hangkamer, dat de vloer van de verdieping van Hoogt 4 (in ieder geval boven de hangkamer) ca 80 cm verlaagd moet zijn. De deur naar de insteekkamer van Hoogt 8 en ook de insteek zelf zou daarvóór of tegelijkertijd kunnen zijn vervallen. Ook de lagere positie van de ramen in de voor-gevel t.o.v. de ramen in het tegelijk gebouwde buurhuis Hoogt 2 kan samenhangen met de zojuist genoemde verlaging in de verdiepingsvloer. In een volgende verbouwingsronde is Hoogt 4 veranderd in een echt boven- en benedenhuis met gescheiden deuren en aparte trappen. Om ruimte voor de rechte trappen te scheppen was men genoodzaakt achter het huis een aanbouw aan te brengen (gesloopt in 1972).

Weergave van de perceelgrenzen in het poortje a.h.v. kadaster tekeningen.

Zoals reeds eerder verteld lag de perceelgrens van Hoogt 8 niet op de zijgevel maar halverwege de poort. Op die grens moet in 1832 iets hebben gestaan (zie tek. boven). Het is mogelijk dat het een muurtje⁽¹¹⁾ was zoals in de situatie 1942 is aangegeven. Het muurtje, 180 cm hoog, vormde a.h.w. een tweede gang in de gang. Aan de kopkant van dit gangetje was een deur. Wij kunnen ons nu moeilijk voorstellen dat

het ooit erg bedrijvig is geweest in het poortje. Toch heeft de eigenaar van Hoogt 8 blijkbaar redenen gehad om deze extra afscheiding aan te brengen. Als men echter aan de mogelijkheid denkt dat de poort gediend kan hebben voor de aanvoer van het (nog) levende vee, op weg naar het verder in de poort gelegen slachthuis, dan wordt de reden voor zo'n afscheiding ineens voorstelbaar. Misschien kwam de trap naar de deuropening, die we zagen in de hangkamer, ook wel op dit dubbele gangetje uit?

Het muurtje liep tot 60 cm door onder de overhuiving van Hoogt 4. Als we er van uitgaan dat het muurtje er eerder was dan de hangkamer dan kan dit doorlopen van het muurtje de oorzaak er van geweest zijn dat de hangkamer het schuine schot heeft gekregen. Een recht schot zou daar in combinatie met het zich er onder bevindende muurtje een lelijke en misschien ongewenste situatie hebben gegeven.

Veranderingen van bewoner.

Na Johan Bätz hebben nog twee orgelmakers een bedrijf gehad in Hoogt 8. Hoewel van Wandert Beekes en van Hendrik Dominicus Lindsen bekend is dat ze een aantal nieuwe orgels hebben gebouwd, lag hun werkterrein toch meer op het gebied van het onderhoud van kerkorgels. Vaak bestond hun activiteit dan ook uit het opkopen van oude orgels, het aanpassen aan de muzikale mode en aan de techniek van die tijd, en het dan weer doorverkopen en plaatsen in andere kerken.

Dat het houtsnijwerk van Koning David juist in die periode boven water kan zijn gekomen en dus niet van Johan Bätz afkomstig is, is daarom zeer voorstelbaar.

Als we in de rij van bewoners en eigenaars de weduwen, de kramers met een stalletje, de verzekeringsagenten, de trompetters en de wollenaaiers uitsluiten, komen we o.a. een zilversmid, een schrijnwerker, een huisschilder en ook een kunstschilder tegen. Allemaal mensen die in het dagelijks leven bezig zijn geweest met het maken van een goed handwerk, waarbij ook de gevoelens horen om een houtsnijwerk, dat op enigerlei wijze hun pad kruist, met egards te behandelen. Ze wonen en werken er vaak maar enkele jaren. Lang genoeg om Koning David op die vreemde plaats in het poortje achter te laten; echter te kort en ook te weinig omgeven met informatie om onze verdenkingen hard te maken.

Besluit

Onze speurtocht heeft niet geleid tot een antwoord op al onze vragen. Wel hebben we hem ontmaskerd: Koning David, daar zijn we zeker van. Die zekerheid kregen we niet op onze tocht met de trekschuit, maar kregen we toen we in het Hoogt een nest orgelmakers blootlegden. Daarom geloven we dan ook dat het houtsnijwerk een erfenis is van de orgelbouwers: Bätz, Beekes of Lindsen.

Maar hoe het daar **precies** gekomen is, op die vreemde plek aan de binnenzijde van de poort, daar hebben we niets over kunnen vinden. En wanneer?

Misschien niet eens zo lang geleden. Misschien was het wel de voorlaatste schilder, Jan Korver, die gewoon was zijn verf op te bergen op het plankier of was het Ferdinand van Ramele, die zijn hele leven sigarenmaker was en zich in zijn nadagen kunsthandelaar noemde.

Er is geen schipper in het Hoogt gesignaleerd. Maar omdat bewoners niet altijd terug te vinden zijn, zou het schippersverhaal toch nog wel geheel of ten dele waar kunnen zijn. Was het houtsnijwerk afkomstig van een trekjacht? We hebben gezien dat het kan. Het zou ook goed passen bij de buitenplaats aan de Vecht "De Coningh Davidt"

Het blijven gissingen. Desondanks hebben we onze onderzoekgegevens toch aan U willen voorleggen.

De stadsgidsen, die hun wandelaars door het Hoogt leiden en dan het verhaal van de oude schipper vertellen, hebben we met ons onderzoek meer mogelijkheden gegeven.

Aan wandelaars, die wat langer stilstaan bij wat ze zien in onze stad, zouden we bijna dezelfde vraag willen stellen als waar we mee begonnen:

"Heeft iemand soms **nog** andere gedachten over de herkomst van het houtsnijwerk?"

Dirk H. van Sichem
Fred R. Bloemink

Noten.

- 1) Maandblad Oud-Utrecht, maart 1961, p 35. artikel: "Utrechtse Gevelstenen en -versieringen IV", de J.
- 2) Maandblad Oud-Utrecht, juni 1973, p 94, artikel: "De restauratie van 't Hoogt", A.F.E. Kipp / T.Zoetelief.
- 3) N.van der Monde:
Beschrijving ... der stad Utrecht, deel 2, p 74.
- 4) De transportakten waar naar verwezen wordt, zijn opgenomen in het Utrechts Documentatie System (U.D.S.).
Zie onder de trefwoorden ^Hoogt 2, ^ Hoogt 4, etc.
Het U.D.S. is in te zien in de Studiezaal Openb. Bibl.
- 5) Een uitgebreide lijst met eigenaren en bewoners is opgenomen in het U.D.S.
- 6) Afbeelding in: "König Davids Harfe", p 93,
Hans J. Zingel, 1968, Univ.Bibl.Utrecht.
- 7) Proefschrift: "De orgelmakers Bätz, 1739-1849",
Dr.Gerard Oost, 1975, Utrecht. Univ.Bibl.Utrecht.
- 8) Afbeelding in: "Langs orgels in Nederland, Overijssel en Gelderland" p 86, J.F. van Os, 1978.
- 9) GA Utrecht, Archief Evang.Lutherse Gemeente, inv.nr. 55
- 10) Afbeelding in: "Plaatsen a/d Vecht en Angstel",
schutblad, E. Munnig-Schmidt en A.J.A.M. Lisman, 1985.
- 11) Mededeling Voorthuis: Het muurtje was er reeds in 1924 en zag er toen al heel oud uit (schatting 100 jr.).

- zie volgende pagina -

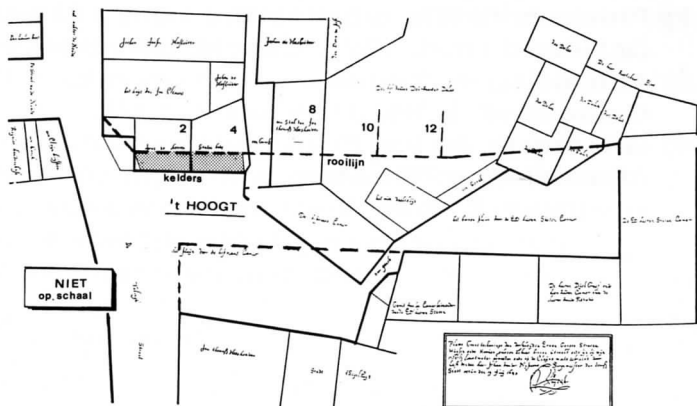
Noten - vervolg

12) Omdat het buiten het bestek ligt van het verhaal over het houtsnijwerk van Koning David, is hierin niet vermeld dat de huizen Hoogt 2/4 beschikken over kelders, die aan de voorkant van de huizen onder de straat liggen. De mogelijkheid bestaat dat dit kelders geweest zijn van de voorlopers van de huidige huizen Hoogt 2/4. Om dit aannemelijk te maken moeten we de tekening van landmeter Ruisch te hulp roepen. Deze tekening is echter, ondanks de schaalverdeling die er op staat, niet erg nauwkeurig. Vooral in de de oost-west richting is de werkelijkheid korter dan op de tekening. Wel zou men mogen uitgaan van de juistheid van maten die eenvoudig meetbaar waren zoals bv. de breedte van een huis aan de voorzijde. Een wel juist en daardoor vast punt op de tekening is de positie van het huis Slachtstraat 1, tegenover Kintgenshaven, precies nog zoals nu.

De huizen Hoogt 2 en 4 zijn op de tekening veel dieper dan momenteel, terwijl dit in het poortje eenvoudig op te meten was. Voor het doel van de tekening: het bepalen van een nieuwe rooilijn was dit ook een belangrijke maat. Hiervan uitgaande zou men de conclusie mogen trekken dat de huizen, Hoogt 2 en 4, toen echt dieper waren dan nu en dat de nieuw bepaalde rooilijn aan de voorzijde een stuk van de huizen Hoogt 2 en 4 heeft afgesneden.

Mocht dat zo zijn geweest dan zouden de kelders, die nu ca 3,5 meter voor de gevel onder de straat liggen, van de vorige huizen kunnen zijn geweest en is de voorkant van deze kelders het fundament van de vroegere voorgevels.

Gebaseerd op deze theorie is hiernaast de nieuwe rooilijn van 1644 ingetekend op de tekening van Ruisch.

Of ging het zo?

Buurman Hoogt 8: "Ben je aan het doen buurman?"

Buurman Hoogt 4: "Ik timmer dat hok dicht,
ze gooien er maar rotzooi in"

Buurman Hoogt 8: "Zeg doe me een lol, maak 't wat schuin,
je raakt anders mijn muurtje"

Buurman Hoogt 4: "Verrek, het lijkt ineens wel een boot"

Buurman Hoogt 8: "O, wacht effe, dan heb ik ook nog wat,
het ligt errèges op zolder"

